

УДК 376-056

С. В. Романюк,
завідувач відділу з питань управлінської діяльності та інклюзивної освіти ВШПО

Сучасні технології навчання осіб з особливими освітніми потребами

Концепція «Нова українська школа» стала рушієм для прийняття Закону України «Про освіту», де визначено, що «особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту».

Нова школа повинна враховувати права, здібності та потреби дитини, а не йти за «написаною нагорі інструкцією». Саме за таким принципом уже сьогодні важливо використовувати сучасні технології навчання осіб з особливими освітніми потребами і створювати умови для навчання спільно з однолітками відповідно до індивідуальної програми розвитку, з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей та з наданням психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

Ключові слова: технологія, адаптація, модифікація, індивідуальний підхід, технології інклюзивного навчання, дитина з особливими освітніми потребами, корекційне навчання.

Romaniuk S. V. Modern Training Technologies for People with Special Educational Needs.

The New Ukrainian School was the driver for adoption of the Law of Ukraine on Education, which states that „a person with special educational needs is a person who needs additional permanent or temporary support in the educational process in order to ensure his right to education”.

The new school should take into account the rights, abilities and needs of a child, and not follow the „above-described instruction”. It is on this principle that today it is important to use modern training technologies for people with special educational needs and to create conditions for studying with their peers in accordance with the individual development program, taking into account individual needs and opportunities, and providing psychological, pedagogical, correctional and developmental services.

Key words: technology, adaptation, modification, individual approach, technology of inclusive education, child with special educational needs, correctional training.

Постановка проблеми. «Ми розуміємо, що інклюзивна освіта дозволить дітям з особливими освітніми потребами відчувати себе рівними в українському суспільстві. Це право таких дітей на самостійне життя. Це можливість їхнього подальшого працевлаштування. Це їх шанс мати друзів і товаришів. І я вірю, що вже в близькому майбутньому українське суспільство буде таким, де цінують кожного і яке буде відкрите для всіх», – підкреслила Марина Порошенко.

Одним із пріоритетних завдань Нової української школи є формування інклюзивного освітнього середовища.

Упровадження інклюзивного навчання в систему освіти України є відображенням об'єктивних вимог демократичного суспільства, що має на меті забезпечити право на освіту всім, у тому числі людям з особливими освітніми потребами. Пов'язано це з тим, що, на жаль, збільшується кількість дітей, які потребують корекційного навчання. На сьогодні в нашій області організовано навчання у 391 класі 193 закладів освіти для 487 дітей з особливими

потребами. Цей процес має інноваційний та творчий характер, тому що пов'язаний з постійним пошуком більш досконалих і, як наслідок, більш ефективних способів організації навчання з урахуванням особливостей освітніх потреб його учасників.

Однією з умов забезпечення інклюзивного навчання є організація нових підходів до підготовки фахівців для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі, спеціальна підготовка викладацького складу: освоєння вчителями корекційної педагогіки, спеціальної психології, певних технологій навчання, які забезпечують можливість індивідуального підходу до таких учнів.

Упровадження чіткості та структурованості в практику інклюзивного навчання забезпечить уникнення методу «проб та помилок». Обов'язковим є знання технологічних підходів, принципів та конкретних методик роботи з цими людьми.

Інформаційно-технічна революція, що охопила всі сфери діяльності, перетворилася в глобальний прискорювач соціально-педагогічного прогресу,

підвищення рівня освіти та якості життя людей з особливими потребами. Інновації у вигляді технологій інклюзивного навчання, які сьогодні супроводжують систему освіти, здійснюють серйозний вплив на характер педагогічних процесів, професійних стосунків, їх удосконалення та гармонізацію. Особливу актуальність ці технології набувають у сучасній Україні, де йдуть докорінні зміни сфери навчання цих людей. У педагогічній діяльності триває процес відмови від багатьох стереотипів часів Радянського Союзу, коли вважалося, що людям з особливими потребами достатньо державної допомоги, а освіта зовсім не обов'язкова [2].

Важливим завданням методичної служби є сприяти формуванню готовності педагогічних кадрів до роботи з такими дітьми в умовах інклюзивного навчання. Щоб досягти успіху та задовільнити потреби учнів, зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, освітянам необхідно змінювати методи навчання, навчальне середовище, матеріали тощо. Технологічно підготовленому фахівцеві значно легше освоїти професійну специфіку роботи із людьми з особливими освітніми потребами та ефективно виконувати свої професійні функції. Звичайно, на стадії експерименту зарано говорити про технологізацію інклюзивного процесу в цілому, але в багатьох його напрямках уже визначено певні алгоритми на відповідні технології, процес розширюється та вдосконалюється, і тут головне – запровадити системність, послідовність та наступність.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивні освітні технології – це тип технологічного процесу, заснований на відносинах не об'єкта і суб'єкта, а значною мірою на відносинах «суб'єкт – суб'єкт», де без підтримки учасників освітнього процесу, без згоди навчального закладу, людини з особливими освітніми потребами, сім'ї, та найближчого оточення неможливо забезпечити ефективність навчального результату [4, с. 223].

В чому ж сутність поняття «технології» та «технології інклюзивного навчання»?

Технологія (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння і *logos* – учення) – система знань про способи та засоби обробки і якісного перетворення об'єкта [8].

У сучасному понятті «технології» виділяють три аспекти:

а) науковий: технологія являє собою науково розроблене вирішення певної проблеми, ґрунтується на досягненнях теорії і практики;

б) формально-описовий: технологія – це модель, опис цілей, змісту, методів, засобів та алгоритмів дій, що застосовуються для досягнення запланованих результатів;

в) процесуально-дієвий: технологія – це сам процес реалізації діяльності, послідовність та порядок

функціонування і зміни всіх його компонентів, у тому числі об'єктів і суб'єктів діяльності [4, с. 221].

Упровадження технологій інклюзивного навчання – складний і динамічний процес переведення теоретичних концепцій у практичну площину застосування. Технології інклюзивного навчання – це система знань про оптимальні форми, методи, засоби та способи організації навчання людей з особливими освітніми потребами.

Впровадження технологій інклюзивного навчання складається з:

- підготовки виконавців та організації їх роботи;
- координації різноманітних суб'єктів (галузевого міністерства, академії наук та наукових шкіл, навчальних закладів різного рівня, окремих виконавців чи груп);
- надання науково-методичної допомоги спеціалістам;
- контролю за діяльністю суб'єктів упровадження інклюзивних технологій;
- аналізу процесу технологізації.

Ці зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються шляхом адаптації чи модифікації.

Адаптація змінює характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання. Наприклад, під час виконання завдання з математики учням потрібно розсортувати лічильні палички. Однак більш ніж у половини учнів виникають труднощі в організації матеріалів на робочому місці. Учитель повинен сприяти адаптації (допомогти обійти перешкоду), надавши допомогу, він роздає картонну основу з бічними обмежувачами, що не дають паличкам скочуватися зі столу. Це допомагає зосередитися на виконанні завдання.

Модифікації навчання змінюють характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання. Наприклад, у тематичному блоці, присвяченому екосистемам, передбачена екскурсія до найближчої річки з відповідними спостереженнями, польовими записами та письмовим звітом. Однак після детального аналізу вчителька з'ясувала, що половина її учнів пише дуже повільно, а лише чверть – володіє навичками спостереження. Оскільки вчителька прагне, щоб заняття мотивувало дітей, вона вирішує модифікувати ту частину, що пов'язана з веденням польових записів і написанням звітів: учні матимуть вибір – або вести польові записи, або робити замальовки.

Першим кроком до організації інклюзивного навчання є створення в освітніх закладах безбар'єрного середовища та забезпечення архітектурної доступності приміщень для учнів і студентів з особливостями психофізичного розвитку, а також матеріально-технічне забезпечення інклюзивної освіти.

Якщо за загальну стратегію матеріально-технічного забезпечення інклюзивної освіти і відповідні

трудомісткі заходи відповідає адміністрація закладу, то за адаптацію навчального середовища – педагоги, які мають бути провідниками ідей інклюзії і гарантами їх реалізації.

Другим кроком здійснення інклюзивної освіти є варіатизація та індивідуалізація освітнього процесу відповідно до можливостей вихованців і студентів. Це передбачає впровадження індивідуальних навчальних планів і програм, зміст яких визначається педагогами на основі даних спеціальних діагностичних досліджень. Інклюзивна освітня технологізація – це процес оптимізації освітнього простору, трансформація його розбалансованості та активний вплив на розвиток освітніх систем шляхом використання технологій інклюзивного навчання [4, с. 219].

Для того, щоб педагоги, як провідники інклюзивного навчання, оволоділи знаннями та вміннями, необхідними для розробки й освоєння технологій інклюзивного навчання і їх творчого використання в професійній діяльності, вони повинні зрозуміти сутність поняття «технології» взагалі й технології інклюзивного навчання зокрема. Знати, які технології існують, яку вони мають структуру, як потрібно з усіх численних технологій вибрати необхідну, що дозволить найбільш ефективно вирішити конкретне професійне завдання.

Однією з причин розбалансованості інклюзивного освітнього простору є суперечності існування між людьми з особливими потребами та суспільством. Від вирішення цієї кардинальної проблеми багато в чому залежать темпи інклюзивного процесу, його ціннісні орієнтири та духовні принципи. Технології інклюзивного навчання виступають як наукомісткий ресурс, використання якого дозволяє не лише вивчати і передбачати різноманітні освітні зміни, а й активно впливати на життя тих, хто перебуває в інклюзивному процесі, та отримувати ефективний прогнозований результат [4].

Донедавна навчання та виховання людей з особливими освітніми потребами здійснювалось у спеціальних навчальних закладах, професійно-технічних училищах, індивідуально. Після реалізації ряду міжнародних актів цей процес перевели в площину загальнодержавного забезпечення інклюзивної освіти в навчальних закладах усіх рівнів. Педагоги, які залучені до організації та проведення навчально-виховного процесу на засадах інклюзії, зіштовхуються з великими проблемами.

Включення людини з особливими освітніми потребами в інклюзивне навчання не обмежується присутністю в інтегрованих групах. З самого початку інклюзивного навчання вона включається в цілісну, органічну систему багатоаспектних взаємин, які відбуваються в постійній динаміці та розвитку і дозволяють кожному з учасників цього процесу бачити власні перспективи.

Розглядаючи аспекти організації інклюзивного навчання, слід зробити акцент на головних його засадах: архітектурна безбар'єрність освітнього середовища; доступність форм навчання та освітніх послуг; запровадження спеціальних технологій, адаптивних технічних засобів навчання; поєднання традиційних та інноваційних підходів до навчання; індивідуалізація й адаптація навчальних програм, навчально-методичних матеріалів, підручників з урахуванням нозологій людей з інвалідністю; створення сприятливих умов. Використання педагогами широкого спектра засобів, методів і прийомів індивідуалізації навчального процесу дає змогу визначити для кожного учня алгоритм засвоєння адаптованого змісту освіти, що сприяє максимальній реалізації його індивідуальних здібностей.

Найефективнішими при цьому є активне навчання, зосередження уваги на співпраці, а не змаганні, розвиток критичного мислення, а не механічного запам'ятовування. Під час роботи зі школярами, які мають особливі освітні потреби, учителі спираються на спеціальні комплекси завдань різної складності, що дають змогу урівноважити зміст навчального матеріалу та можливості дитини. Для організації якісного освітнього процесу для таких учнів можна виділити методи особистісно орієнтованого, диференційованого, традиційно інтенсивного і кооперативного навчання. Залежно від нозології дитини вчитель зобов'язаний використовувати різні технології:

- інтелектуальних карт в освітньому процесі;
- створення ситуації успіху;
- проектної діяльності;
- корекції мовленнєвих вад за допомогою апаратно-програмного комплексу «Живий звук»;
- метод піскової психотерапії;
- кінезіотерапії;
- казкотерапії;
- авторську «Рухову абетку»;
- технології раннього та інтенсивного навчання грамоти;
- мнемотехніки і портфоліо.

Критерієм успішності у навчальній діяльності є відповідність завдань зоні найближчого розвитку дитини.

Індивідуалізація навчального процесу полягає в адаптації навчального матеріалу, планів, методичних посібників і методичних матеріалів відповідно до можливостей дітей з особливими освітніми потребами.

Для цього педагоги разом з учителем-дефектологом створюють індивідуальні плани роботи з кожною такою дитиною, які розглядаються на засіданні науково-методичної ради та затверджуються директором освітнього закладу.

Оскільки диференціація та індивідуалізація освітнього процесу об'єктивно є одним із найбільш складних і відповідальних педагогічних завдань, їм необхідно приділяти особливу увагу. Для їх успішної реалізації учителям доцільно постійно працювати над збагаченням своєї методичної палітри, адже володіння широким спектром технологій і методик дасть змогу педагогу вільно їх комбінувати відповідно до запитів і рівня розвитку кожного учня. Сучасні тенденції розвитку освіти вимагають від педагога-професіонала оволодіння проектними, інтерактивними та комп'ютерними технологіями, технологіями створення ситуації успіху, продуктивного, проблемного та різнорівневого навчання.

Успішна реалізація індивідуального підходу до навчальної діяльності здійснюється також завдяки використанню педагогами широкого спектра різних методів і прийомів педагогічної допомоги дітям у засвоєнні програмового матеріалу: діалогів у парах, роботи з картками, складання та розгадування кросвордів, розв'язування ребусів, рольових ігор, методу висунення гіпотез тощо.

Під час підготовки індивідуальних завдань для дітей з особливими освітніми потребами педагог враховує особливості пам'яті, швидкість розумових операцій, психотип, стан здоров'я та психоемоційний стан учня. Завдання добираються так, щоб учень не відчував себе відчуженим від загальної діяльності класу, а виконував ті самі завдання, що й інші школярі, лише в особливому темпі та обсязі. Підготовлені педагогом завдання зорієнтовано на створення ситуації успіху та закріплення в дитини відчуття повної залученості в освітній процес.

Особливо цінною з точки зору забезпечення індивідуалізації освітнього процесу є проектна технологія, зорієнтована на всебічний розвиток школярів у процесі розробки та реалізації різних проектів. Її переваги – пріоритетність індивідуальних

цінностей та інтересів дитини, розвиток у неї здатностей до самостійної дослідницької роботи, самоосвіти та соціальної активності, готовності й спроможності ефективно працювати в команді.

У межах інклюзивного навчання дуже важливо також розвивати в учнів якості, які, на думку педагогів і психологів, недостатньо сформовані в більшості дітей з особливостями психофізичного розвитку – упевненість у собі, особистісну незалежність і відповідальність. Найефективніше їх розвитку сприяє систематичне використання технології створення ситуації успіху. Вона передбачає фасилітативну позицію педагога. Знання індивідуальності кожного учня допомагає вчителям грамотно застосовувати її, використовуючи всі можливості для зміцнення віри дітей у власні сили.

Висновки. Вчитель загальноосвітнього класу – ключ до успішної інклюзії школярів з особливими потребами. Він несе відповідальність за успіхи, досягнення і невдачі своїх учнів. Робота в інклюзивному класі вимагає не тільки знань і досвіду, а ще й терпіння і любові, щоб дитина була залучена до всіх заходів, відчувала себе потрібною.

Учитель не працює сам на сам, а є членом команди, співпрацює з колегами, є радником та партнером для батьків. Зміст, форми та методи роботи в інклюзивному класі мають бути корекційно спрямованими.

Дитина з особливими потребами має почуватися природно, досягати самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо створити у класі атмосферу порозуміння та взаємодопомоги між учнями. Адже школа, яка відчиняє двері для усіх, дає можливість бути обізнаними з тими проблемами, з якими стикаються діти з інвалідністю та їх родини. Ми повинні навчити дітей краще розуміти навколишній світ, тих, хто відрізняється від нас, і без вагань вчасно надавати їм допомогу. Усе суспільство має прагнути до цього.

Література

1. Вайнола Р. Х. Формування особистісної готовності майбутнього соціального педагога до здійснення соціального супроводу інвалідів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: тези доп. Сьома міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Ун-т «Україна», 2006. 420 с.
2. Дубич К. В. Тьюторство в організації навчально-виховного процесу для студентів з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. пр. Київ: ВМУРоЛ, 2005. С. 27–34.
3. Дубич К. В. Педагогічні аспекти навчання студентів з обмеженими фізичними можливостями у вищих навчальних закладах. *Вісн. УДУВГП. Педагогіка. Сучасні технології навчання: проблеми та перспективи*. Вип. 5. Ч. I. 2007. С. 69–77.
4. Дубич К. В. Роль технологізації у впровадженні інклюзивного навчання. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. пр.: Вип. 4. С. 217–225.
5. Зірко Т. П. Специфіка супроводу навчання студентів із вадами слуху в Університеті «Україна». *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: тези доп. Київ: Ун-т «Україна», 2003. 348 с.
6. Коноплицька Д. Л. Психолого-педагогічний супровід навчання молоді з порушеннями слуху у ВНЗ. *Там само*.
7. Купреєва О. І. Психологічний супровід студентів з інвалідністю в інтегрованому освітньому середовищі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: тези доп. Київ: Ун-т «Україна», 2005. 600 с.
8. Нечипоренко В. Організація інклюзивного навчання дітей і молоді з особливими освітніми потребами. *Директор шк.* 2016. № 9–10. С. 41–48.